

Törvény, jog, igazság – Széll Kálmán, az ország vezérigazgatója

Széll Kálmán, vagy ahogy kortársai gyakran nevezték, az ország vezérigazgatója, az utóbbi években az érdeklődés homlokterébe került, elsősorban a közelmúlt budapesti köztér-visszanevezése és egy államháztartási terv elnevezése nyomán. A tanulmánykötet Széll Kálmán halálának centenáriuma alkalmából jelent meg; a volt miniszterelnök pályáját 13 történész 16 tanulmánya mutatja be. A témaválasztás indokoltságát nem szükséges hosszasan bemutatnunk, hiszen még a dualizmus vezető személyiségeihez viszonyítva is igen kevés munka foglalkozott a mind pénzügyminiszterként, mind kormányfőként jelentős befolyással bíró politikusról.

A kötet első tanulmányát – amely a *Liberális bankár vagy konzervatív politikus? Széll Kálmán politikusi arcképe korának eszmeáramlatai között* címet viseli – a szerkesztő, ifj. Bertényi Iván (Collegium Hungaricum, Bécs) jegyzi. A szerző joggal mutat rá arra, hogy a dualizmus-kori „szabadelvűség és a mai liberalizmus közé nem érdemes egyenlőségjelet tenni”, és ezért nehézségekbe ütközik száz évvel ezelőtti politikai és ideológiai vitákat a mai viszonyok szerint értelmezni. Bertényi röviden felvázolta Széll működésének történeti hátterét, vagyis az Osztrák–Magyar Monarchia politikai kereteit, ecsetelve, hogy „a Monarchiában széles körű tényleges önállósággal bírtunk – nagyobbal, mint az 1940-es évektől a rendszerváltásig! – és bár a költségeknek csak valamivel több mint 30%-át kellett megfizetnünk, egy európai nagyhatalom egyenjogú feleként [...] a jogok 50%-ával rendelkezünk” (17.). A szerző Széll legfontosabb politikusi tulajdonságait is összefoglalta, kiemelve a miniszterelnök szervező- és kompromisszumkészségét, ugyanakkor hiúságát is. Bertényi tanulmányát azzal zárja, hogy jöllehet Széll nem tartozik a magyar politikusok legnagyobb hősei közé, mégis legfőbb eredményének tekinthető, hogy Magyarország és Nyugat-Európa között kisebb volt a (gazdasági-társadalmi) távolság, mint amikor bekapcsolódott a közéletbe (34.).

A kötet második tanulmányát Tókéczki László (ELTE) jegyzi; írása Széll Kálmán korának magyar társadalmát vizsgálja. A szerző Széll sikerének egyik titkát abban látja, hogy pénzügyi szakpolitikusként egy olyan részterületen szerzett kiváló képzettséget, ahol a magyar nemesség hagyományosan gyenge teljesítményt nyújtott. A dinasztiahoz hű, mindvégig a 67-es alapokhoz ragaszkodó Széll egyre idegenebbül mozgott a gyorsan változó világban, és különösen fontosnak tartotta az alkotmány védelmét.

Bertényi Iván második tanulmánya Széll Kálmán életpályájának kezdetét vázolja fel, egészen 1875-ben történt pénzügyminiszteri kinevezéséig. A szerző részletesen foglalkozik a politikus életpályájának sajátos kettősségével: a későbbi miniszterelnök egyszerre számított *homo novus*-nak, ám egyúttal Deák bizalmasának és rokonának is, felesége, Vörösmarty Ilona révén. (Széll hitvese nagy költőnk halála után a „haza bölcse” gyámleánya lett.) Bertényi Széll sikeres pályakezdésében és fiatalkori sikereiben is egyszerre látja Deák hatását és a későbbi kormányfő pénzügyi jártasságát. Széllt egyébként maga Deák irányította a fiskális ügyek irányába (65.).

A következő tanulmányt Schwarczwölder Ádám (Veritas) jegyzi, aki Széll pénzügyminiszteri működésének politikai kereteit mutatja be. A tanulmány alapján részletes képet nyerhetünk arról, miképp stabilizálta Széll az ország pénzügyeit; míg 1874-ben a deficit 61,5 millió Ft-ra rúgott, addig 1878-ra a hiány 27 millió Ft-ra mérséklődött (102–103.).

A szerző aprólékosan foglalkozik Széll 1878. évi váratlan lemondásával, amelynek oka a boszniai okkupáció okozta többletkiadás volt.

A pénzügyminiszter munkájának szakmai részleteit Kövér György (ELTE) taglalja, aki az 1873. évi válságtól tekinti át Széll pénzügyi pályafutását. A későbbi miniszterelnök a válság megoldására felállított ún. 9-es bizottság jegyzőjeként szerezte első komolyabb tapasztalatait az államháztartás terén, majd pénzügyminiszteri programjában megszorító és racionalizáló intézkedéseket valósított meg, és a korábban felvett hiteleket 6%-os aranyjárdékos kötvényekkel váltotta ki. Kövér részletesen és igen érdekesen mutatja be Széll és a nemzetközi hitelezők közötti – sokszor titkos – tárgyalásokat.

A következő tanulmányt Halmos Károly (ELTE) jegyzi, aki Széll bankvezéri működését tekinti át. A szerző dolgát alaposan megnehezítette, hogy a volt pénzügyminiszterre ebből az időszakból lényegében nem maradtak fenn személyi iratok, pedig két jelentős magánbank igazgatója is volt (153.). Halmos ekként a Leszámitó és Pénzváltó Bank, valamint a Magyar Jelzáloghitelbank történetét bemutatva Széll ekkori működésének eredményeit és szerepét vázolja.

Schwarzwölder Ádám második tanulmányában Széllt a dualizmus politikai erőterében vizsgálja az 1878 és 1899 közötti időszakban. Az 1880-as években a volt pénzügyminiszter a politikai háttérbe szorult, noha véleményét gyakran kikérték. Szembetűnő volt, hogy Szapáry Gyula gróf pénzügyminisztersége idején újra megnövekedett a hiány, majd a tárca élén Wekerle Sándor következett, aki régi mesterének tekintette Széllt (174–175.). A volt pénzügyminiszter többször vett részt fontos háttéregyeztetéseken, kiemelkedő szerepe volt az 1894. évi kormányválságok rendezésében is. Jó politikai érzéke és korábbi tapasztalatai Széllt alkalmassá tették arra, hogy az ismétlődő kormányválságokat követően Ferenc József kormányalakítással bízta meg 1899-ben.

Krizmanics Réka (CEU) *Széll Kálmán, a modern gazdálkodó* címmel a politikus birtokgazdálkodását tekinti át. Széll rátóti birtokán elsősorban szarvasmarha-tenyésztéssel foglalkoztak, és a politikus egy valódi mintagazdaságot tudhatott magáénak; állatai rendszeres résztvevői voltak a korszak mezőgazdasági kiállításainak (212.). A politikus ennek megfelelően sikeres magángazdaságot is vezetett, számára tehát a közéleti szerepvállalás nem kényszerből fakadt.

Széll miniszterelnökségéről elsőként Csapó Csaba tollából olvashatunk, aki a kormányfő politikai tevékenységét értékeli. A szerző Széll négyéves miniszterelnöki működését minden szempontból sikeresnek minősíti, leszámítva a véderő kérdését, amely végül bukásához vezetett (229.). Csapó joggal állapítja meg, hogy „a törvény, jog, igazság” hármas jelszavával fellépő Széll elődeihez képest konszolidáltabb kormányzást valósított meg.

Schwarzwölder harmadik tanulmánya *A Széll-kormány és a törvényalkotás* címet viseli. A szerző a kabinet idején elfogadott 149 törvényből a legfontosabbakat mutatja be. A szerző megállapítása szerint a törvényalkotásban is érvényesült a „Széll-csend”, bár a törvényalkotás tempójában nem volt lényegi csökkenés a korábbi időszakokhoz képest. Schwarzwölder írásában kitér a kivándorlás szabályozására, amelyre a kormányfő hivatali ciklusának végén került sor.

Kárbin Ákos (BFL) Széll Kálmán szerepét mutatja be az Ausztriával való 1902. évi gazdasági tárgyalások folyamán. A miniszterelnök az egyeztetések során szerencsésen és jól dolgozta ki az ún. Széll-formulát, amely igen szoros határidő mellett ösztönözte a gazdasági megállapodás megkötését, máskülönben az önálló magyar vámterület került volna felállításra. Kárbin részletesen bemutatja az 1902. évi decemberi tárgyalások történetét, amely alapján hű képet nyerhetünk Széll tárgyalási taktikájáról, valamint komp-

romisszum-készségéről is. A tanulmány értékét növeli, hogy Kárbin a magyar történettudományban korábban nem felhasznált berlini gazdasági iratokat is bevont forrásai közé.

Szabó Dániel (MTA BTK TTI) tanulmánya a *Széll Kálmán pártja és az 1901-es választás* címet viseli. A Szabadelvű Párt ezen a választáson a korszak legerősebb kormánypártjaként vehetett részt, hiszen a képviselők 76%-át adta (282.). Szabó vázolja, hogy a választáson Széll neve fontos hivatkozási alapot jelentett a képviselőjelöltek számára. A tanulmány alapján néhány helyi példán keresztül valódi képet nyerhetünk a helyi politikai küzdelmekről is.

Anka László (Veritas) Széll és az ellenzék viszonyát mutatja be. A szerző joggal mutat rá arra a sajátos jelenségre, hogy Széll kormányfői kinevezését az ellenzék örömmel fogadta, távozását pedig sajnálattal (303.). Anka bemutatja az ellenzék pártjait, fontosabb személyiségeit, valamint, hogy a miniszterelnök bukásához hogyan járult hozzá az obstukció.

Székely Tamás (MTA BTK TTI) Széll politikusi pályáját tekintette át annak miniszterelnöksége után. Az „ország vezérigazgatója” lemondása után gyorsan háttérbe vonult, és a figyelem hamar más vezető politikusokra irányult. Az 1904. évi „szekendősavazást” követően Széll elhagyta a Szabadelvű Pártot. A darabont-kormány idején teljesen visszavonult a közéletől, jóllehet az uralkodó többször kérte tanácsát, és időről időre miniszterelnök-jelöltként is beszéltek róla (331.). A koalíciós, második Wekerle-kormány idején az Alkotmánypárt elnökeként politizált, ám ekkorra már pályája zenitjén túljutott, bár tagja volt az első világháború előtti utolsó országgyűlésnek is.

Klestenitz Tibor (MTA BTK TTI) Széll sajtóbeli megjelenését, a kortársak véleményét összegzi tanulmányában, különös tekintettel a korabeli élclapokra. Az elemzésből kitűnik, hogy ezek az újságok kritikusan, mégis jól érzékkel taglalták Széll politikai működését. A „Széll-csend” időszaka azonban izgalmas és állandó témát jelentett e lapok számára, amelyek így virágkorukat élték. Az áttekintést jól támogatják a lapokból való illusztrációk.

A kötetet Csunderlik Péter (Politikatörténeti Intézet) tanulmánya zárja, amely a Széllről kialakult szociáldemokrata véleményeket összegzi, különös tekintettel Ady Endre publicisztikáira. A szerző részletesen bemutatja, hogy míg Széll 1899. évi megítélése kimondottan kedvező volt a kormányfő későbbi időszakaihoz képest, amikor a költő-újságíró a miniszterelnököt például nemes egyszerűséggel „kokottnak” titulálta. Széll kabinetelnöki időszakában a magyar „progresszív” sajtó számára az egyik leggyűlöltebb alakká vált, ám ezt a tényt hamar elfeledtette 1903 után a Tisza Istvánnal szembeni ódium.

A kötet igényesen szerkesztett, jól áttekinthető munka; mindazonáltal a tanulmányok során alkalmazott végjegyzetelés némileg megnehezíti a felhasznált források áttekintését, egyszersmind azonban az olvasmányosságot ez elősegíti, és figyelembe kell vennünk, hogy a kötet joggal pályázhat a történészcehen túlmutató figyelemre. Igényes és jól választott fotók, ábrák és térképek segítik az olvasót, mindazonáltal Széll biográfiájának rövid, táblázatos összefoglalása tovább növelhette volna az áttekintés lehetőségeit. Ugyanakkor a jegyzetapparátust szemlélve feltűnő a levéltári hivatkozások viszonylag csekély száma, amelyben természetesen jelentős szerepe vannak is, hogy Széll irathagyatéka megsemmisült a második világháborúban, valamint életének fontos állomásain (pl. egyetemi tanulmányai, vagy bankvezéri működése esetében) szintén kevés iratanyag áll rendelkezésre. Mindazonáltal ebből az is következik, hogy Széll esetében további fontos alapkatásokat kell elvégezni. A tanulmánykötet az egész magyarországi dualizmusról szóló történetírás legsúlyosabb problémájától sem mentes, nevezetesen, hogy sokszor túlságosan transzlajtán szemmel vizsgálja Széll pályáját, és kevéssé helyezik el a szerzők a miniszterelnököt a Monarchia politikai térképén, még ha erre láthatóan törekedtek is a ta-

nulmányírók. Hasonlóan problémásnak látom a szociális kérdés taglalását, amely minden kétséget kizáróan Széll működésének egyik legvitatottabb területe. Ám míg a baloldali kritikusok révén legalább a „progresszió” véleményét megismerjük, a jobboldalon jelentkező bírálatok szinte teljesen hallgatás alá esnek; jó példa erre, hogy Giesswein névvel nem is találkozhatunk a kötetben. Természetesen a kötetben lévő tanulmányok között némi átfedés is tapasztalható, ez azonban szinte elkerülhetetlen ebben a műfajban, még ha a szerkesztő néha jobban figyelhetett volna e redundanciák csökkentésére (pl. 82–83., 92–94., 219–220.). Végezetül – bár ez igen nehéz feladat –, mégis célszerű lett volna egy historiográfiai fejezetet készíteni, amely áttekinthette volna a dualizmus korszaka utáni Széll-recepciót.

Mindezen kritikai észrevételek azonban nem befolyásolják azt a tényt, hogy a tanulmánykötet példaértékűen szerkesztett, olvasmányos munka, amely ösztönzőként hathat arra, hogy a dualizmus még jelentősebb politikusairól is hasonló könyvek lássanak napvilágot.

(Ifj. Bertényi Iván (szerk.): Törvény, jog, igazság. Széll Kálmán életműve. Budapest, 2015, Mathias Corvinus Alapítvány – Tihanyi Alapítvány – Széll Kálmán Alapítvány, 436 p.)